УДК 347.7

ПРЕДМЕТ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУТУ АРБІТРАЖНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК СКЛАДНИКА ПРАВА НЕСПРОМОЖНОСТІ (БАНКРУТСТВА)

SUBJECT OF LEGAL REGULATION OF THE INSTITUTE OF ARBITRATION MANAGEMENT AS A COMPONENT OF THE LAW OF INSOLVENCY (BANKRUPTCY)

Кабенок Ю.В.,
здобувач
Інституту економіко-правових досліджень
Національної академії наук України

Стаття присвячена дослідженню інституту арбітражного управління та його предмета правового регулювання. Проаналізовано теоретичні й практичні особливості цього інституту. Досліджено його структурні елементи. Обґрунтовано, що арбітражне управління являє собою правовий інститут, який є складником права неспроможності (банкрутства).

Ключові слова: інститут арбітражного управління, арбітражний керуючий, арбітражне управління, банкрутство, суб'єкти відносин арбітражного управління.

Статья посвящена исследованию института арбитражного управления и его предмета правового регулирования. Проанализированы теоретические и практические особенности этого института. Исследованы его структурные элементы. Обосновано, что арбитражное управление представляет собой правовой институт, который является составляющей права несостоятельности (банкротства).

Ключевые слова: институт арбитражного управления, арбитражный управляющий, арбитражное управление, банкротство, субъекты отношений арбитражного управления.

The article is devoted to the investigation of the institution of arbitration management and its subject of legal regulation. The article analyzes the theoretical and practical features of this institute. Also, was investigated its structural elements. It is substantiated that the arbitration administration is a legal institution, which is a component of the law of insolvency (bankruptcy).

Key words: institute of arbitration management, arbitration administrator, arbitration management, bankruptcy, subjects of arbitration management relations.

Постановка проблеми. Суспільні відносини, що складаються у сфері відновлення платоспроможності або банкрутства суб'єкта підприємницької діяльності, мають досить своєрідний характер. Їх правова регламентація потребує певного рівня визначеності й структурованості. Складність цих правовідносин полягає передусім у тому, що вони виникають, існують і припиняються на підставі спеціального нормативно-правового акта – Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (далі – Закон про банкрутство), який має двоякий характер – як матеріальний, так і процесуальний. Інші норми, в тому числі й господарсько-процесуальні, застосовуються в частині, що не суперечать йому. По-друге, ці правовідносини містять досить специфічний суб'єктний склад, що виявляється великою кількістю учасників справи про банкрутство з особливими правами й обов'язками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й практичні аспекти права неспроможності (банкрутства) та його складових інститутів ставали предметом дослідження таких визнаних спеціалістів у цій сфері: А.А. Бутирського, В.В. Джуня, П.Д. Пригузи, Б.М. Полякова, В.В. Раздвилюк та ін. У їхніх працях значна увага приділялась визначенню місця права неспроможності (банкрутства) в системі господарського права, поняттю й характеристиці відносин неспроможності, запобіганню банкрутству, заходам щодо відновлення платоспроможності боржника тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Але, у зв'язку з динамічним характером відносин неспроможності, а також із реформуванням законодавства про банкрутство, постає об'єктивна необхідність дослідження природи такого правового інституту, як інститут арбітражного управління, та його предмета правового регулювання.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження предмета правового регулювання інституту арбітражного управління як складника права неспроможності (банкрутства), визначення його структурних елементів, розкриття їх природи.

Виклад основного матеріалу. Як слушно зазначає В.В. Радзивілюк, система права банкрутства (неспроможності) – це сукупність його інститутів у взаємозв'язку та певній логічній послідовності. І, як будь-яка система, вона являє собою одночасно і єдність, і внутрішню диференціацію, іншими словами, система права банкрутства (неспроможності), з одного боку, – єдине ціле, а з іншого – сукупність відмінних частин, що утворюють її структуру [1, с. 13]. Однією з таких частин є інститут арбітражного управління.

Інститут права – це сукупність відокремлених, взаємопов'язаних правових норм, що утворюють частину галузі права й регулюють певну сторону однорідних суспільних відносин [2, с. 388]. Для характеристики того чи іншого інституту, підгалузі, галузі права необхідно визначити їх предмет правового регулювання.

Правове регулювання – це певний процес, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками, такими як рівень зрілості й стійкості суспільних відносин, рівень соціальної культури суспільства, стан економічного розвитку суспільства, загальний рівень правової культури населення тощо [2, с. 297].

Як зазначають В.М. Корельський і В.Д. Перевалов, правове регулювання – це цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [3, с. 264]. Тобто, щоб такий вплив відбувся, певні правовідносини в суспільстві вважались врегульованими, необхідна наявність насамперед предмета правового регулювання.

О.Ф. Скакун визначає предмет правового регулювання як сукупність якісно однорідних суспільних відносин, урегульованих правовими нормами. Предмет правового регулювання вказує, на яку сферу (або коло) суспільних відносин спрямований влив норм права, зокрема їх диспозицій (прав та обов'язків) [4, с. 258].

Характер, вид суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання, обумовлюють ступінь інтенсивності правового регулювання, тобто широту охоплення правовим впливом, ступенем обов'язковості правових приписів, форми й методи правового примусу, ступінь деталізованості приписів, напруження правового впливу на суспільні відносини [3, с. 215].

Ґрунтуючись на наведених визначеннях предмета правового регулювання, варто зазначити, що до предмета правового регулювання інституту арбітражного управління належать суспільні відносини, що виникають у процедурі банкрутства з приводу здійснення управління боржником у кожній судовій процедурі спеціальним суб'єктом (арбітражним керуючим), виконання ним своїх повноважень у межах процедури банкрутства й, відповідно, контроль за їх виконанням.

Відносини арбітражного управління входять до предмета правового регулювання права неспроможності зокрема та господарського права загалом. Це випливає з такого.

Як указує В.С. Щербина, господарське право є системою норм, що регулюють господарські відносини, тобто відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, а також між цими суб'єктами й іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Отже, саме господарські відносини у сфері економіки України і становлять предмет господарського права [5, с. 13].

У спеціальній літературі відносини, що виникають під час відновлення платоспроможності суб'єктів підприємництва або визнання їх банкрутом, зараховують до організаційно-господарських відносин [6, с. 22]. Тобто це ті відносини, що складаються між суб'єктами господарювання та суб'єктами організаційно-господарських повноважень у процесі управління господарською діяльністю [7].

Відносини неспроможності – це відносини, які тісно пов'язані з господарськими відносинами, що належать до предмета правового регулювання господарського права [8, с. 69]. Слушним є поняття відносин неспроможності, яке надав Б.М. Поляков, зазначаючи, що це відносини, які виникають у зв'язку з неплатоспроможністю господарюючого суб'єкта як результат його господарської діяльності, спрямовані на застосування судових реабілітаційних заходів з метою відновлення його платоспроможності, а за неможливості на примусову ліквідацію [8, с. 74].

У свою чергу, В.В. Джунь зазначає, що право банкрутств має комплексну публічно-приватну природу, оскільки його інструментарій здійснює необхідне врегулювання відносин між неплатоспроможним боржником і його кредиторами як у сфері господарського майнового обороту, так і у сфері наповнення бюджетних фондів і фондів державного соціального страхування [9].

П.Д. Пригуза визначає правовідносини неспроможності, посилаючись на норми Закону про банкрутство, зокрема на те, що законодавець визначив предмет правового регулювання правовідносин неплатоспроможності у двох напрямах, які прямо вказані в законі, а саме:

1) правовідносини щодо встановлення умов і порядку відновлення платоспроможності суб'єкта підприємницької діяльності – боржника – з метою задоволення (повного або часткового) вимог конкурсних кредиторів;

2) правовідносини щодо встановлення умов і порядку визнання банкрутом суб'єкта підприємницької діяльності – боржника – та застосування ліквідаційної процедури з метою справедливого й пропорційного (повного або часткового) вимог кредиторів [10].

Щодо питання врегулювання відносин неспроможності нормами господарського права А.А. Бутирський доречно підкреслює, що це зумовлено тим, що процедура банкрутства є результатом здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, внаслідок чого суб'єкт підприємництва не здатний виконати свої грошові зобов'язання перед іншими особами (неспроможність) [11, с. 15].

З метою більш повного дослідження предмета правового регулювання, необхідно охарактеризувати кожний із його структурних елементів. Структура предмета правового регулювання охоплює такі елементи:

А) суб'єкти – індивідуальні, колективні;

Б) їхню поведінку (дії, діяльність);

В) об'єкти – предмети і явища навколишнього світу, з приводу яких люди вступають у взаємозв'язок;

Г) соціальні факти (обставини, випадки), які є безпосередніми підставами виникнення чи припинення відповідних правових відносин [12, с. 32].

До суб'єктного складу відносин арбітражного управління належать боржник (орган управління боржника), кредитори, арбітражний керуючий, господарський суд, державний орган з питань банкрутства.

Варто зазначити, що арбітражне управління не зв'язане з діяльністю одного конкретного арбітражного керуючого. У разі усунення одного арбітражного керуючого і призначення нового арбітражне управління не переривається й тим більше не припиняється. У цьому розкривається одна з особливостей арбітражного управління: ці специфічні відносини можуть припинитися тільки у зв'язку з винесенням господарським судом певного рішення – про закриття провадження у справі.

Закриття провадження у справі про банкрутство передбачено ст. 83 Закону про банкрутство. Серед інших підстав закриття провадження до підстав, що безпосередньо тягнуть за собою припинення арбітражного управління, належать такі: затвердження господарським судом звіту керуючого санацією, мирової угоди, звіту ліквідатора; якщо боржник виконав усі зобов'язання перед кредиторами; до боржника після офіційного оприлюднення оголошення про відкриття провадження (проваджень) у справі про його банкрутство не висунуто вимог [13].

За загальним правилом, боржник у процедурі банкрутства не може існувати без призначеного арбітражного керуючого. Це ще раз доводить факт нерозривного зв'язок між процедурою банкрутства й арбітражним управлінням. Є певні винятки, коли арбітражний керуючий не призначається в межах справи про банкрутство. Це випадки здійснення санації боржника його керівником (ст. 94 Закону про банкрутство) та банкрутство фізичної особи-підприємця (ст. ст. 90, 91 Закону про банкрутство). Тому варто узагальнити, що діяльність з метою арбітражного управління повинна розглядатись у загальному більш широкому значенні. Тобто передусім вона повинна сприйматись через призму дій, що вчиняються, а не через суб'єкта їх учинення.

Об'єкт правового регулювання визначає зміст правовідносин, що спрямовані на здійснення заходів щодо відновлення платоспроможності (санації) боржника або заходів з ліквідації майна і справ банкрута та припинення його як суб'єкта права [10].

Об'єктом правового регулювання інституту, що досліджується, є управління боржником у межах процедури банкрутства, діяльність із цього приводу арбітражного керуючого як специфічного учасника відносин неспроможності (банкрутства), що пов'язана з управлінням підприємством-боржником, забезпеченням охорони майна останнього й реалізації такого з метою погашення вимог кредиторів, а також застосуванням заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, а за неможливості застосуванням заходів ліквідаційної процедури.

Доцільним у межах дослідження є визначення меж правового регулювання. Межі правового регулювання – рубежі владно-вольового впливу громадянського суспільства (народу) й держави (її органів) на суспільні відносини. За допомогою меж визначаються предмети та окреслюються сфери правового регулювання [14, с. 260]. Межами правового регулювання відносин арбітражного управління є безпосередня діяльність арбітражного керуючого в судових процедурах після його призначення господарським судом, що виражається в досягненні мети певної судової процедури, шляхом виконання покладених на нього завдань. Відповідно, поза межами правового регулювання інституту арбітражного управління залишаються правовідносини, що не пов'язані з виконанням арбітражним керуючим своїх повноважень у справі про банкрутство. Тобто не можуть входити до сфери правового регулювання відносини щодо оподаткування діяльності арбітражного керуючого, його трудові відносини з найманими працівниками й будь-які інші правовідносини, що не пов'язані з його діяльністю в процедурі банкрутства.

Підставою виникнення відносин арбітражного управління є ухвала господарського суду про відкриття провадження у справі про банкрутство. Саме цим судовим рішенням уводиться процедура розпорядження майном, призначається розпорядник майна та одразу на нього покладаються певні повноваження. Як зазначає І.А. Бутирська, з огляду на те що арбітражний керуючий повинен діяти одночасно в інтересах боржника, кредиторів і суспільства, його не можна назвати представником кого-небудь із зазначених суб'єктів, оскільки представник може діяти в інтересах однієї сторони по справі. У зв'язку з цим доводиться констатувати, що арбітражний керуючий є носієм власних прав, обов'язків та інтересів і має особливий публічно-правовий статус [15, с. 71].

Б.М. Поляков зазначає, що відносини неспроможності поділяються на майнові й організаційні. Майнові поділяються на основні, забезпечувальні, реабілітаційні та ліквідаційні. Організаційні поділяються на самоуправлінські, контролюючі й процедурні. Якщо говорити про діяльність арбітражного керуючого в межах процедури банкрутства, то Б.М. Поляков зазначає, що арбітражний керуючий у праві неспроможності – це орган тимчасового управління боржником, а його дії є реалізацією організаційних правовідносин [8, с. 57].

Висновки. Виходячи з усього вищезазначеного, можемо стверджувати, що право неспроможності (банкрутства) містить у собі такий правовий інститут, як інститут арбітражного управління. Цей інститут має власну структуру, предмет правового регулювання та специфічний суб'єктний склад, а відносини мають складний характер і являють собою багатосторонні комплексні правовідносини. Відносини арбітражного управління виникають у межах процедури банкрутства і тривають до закриття провадження у справі про банкрутство. Залежно від судової процедури, їх природа трансформується від відносин управління паралельно з діяльністю керівника боржника до відносин одноосібного управління боржником, коли арбітражний керуючий виконує функції керівника (органу управління). Норми інституту арбітражного управління

включають як правове регулювання відносин розпорядника майна з органами управління боржника, забезпечення охорони майна боржника, так і діяльність арбітражного керуючого щодо відновлення платоспроможності боржника, а за неможливості проведення арбітражним керуючим процедури ліквідації. Тобто вони регулюють увесь комплекс відносин, у які вступає арбітражний керуючий з іншими учасниками відносин неспроможності під час виконання своїх повноважень. З моменту призначення арбітражного керуючого виникає такий вид управління, який неможливо ототожнювати з управлінням підприємства, яке не перебуває в процедурі банкрутства. У межах інституту арбітражного управління виникають специфічні правовідносини, які за умови відсутності неплатоспроможного суб'єкта й відкриття провадження у справі про банкрутство не виникають. Це й зумовлює об'єктивну необхідність виділити і згрупувати однорідні суспільні відносини в цій сфері в окремий інститут. Навіть за наявності керівника (органу управління) його правосуб'єктність значно обмежується й певний набір рішень, що пов'язані з діяльністю суб'єкта господарювання, можуть прийматися тільки за умови їх погодження з арбітражним керуючим. Цей факт уже свідчить про певну контрольованість керівника (органу управління) арбітражним керуючим, а в процедурах санації та ліквідації арбітражний керуючий повністю заміняє керівника (орган управління). Слушно зазначити, що такі відносини притаманні саме процедурі банкрутства загалом та арбітражному управлінню зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Радзивілюк В.В. Запобігання банкрутству (неплатоспроможності): господарсько-правовий аспект: монографія. Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 532 с.
2. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.
3. Корельский В.М., Перевалов В.Д. Теория государства и права: учебник для вузов. 2-е изд., изм. и доп. Москва: НОРМА, 2003. 616 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. 4-те вид., доп. і перероб. Київ: Алерта, 2013. 524 с.
5. Щербина В.С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і доп. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
6. Подцерковний О.П., Квасніцька О.О., Смітюх А.В. Господарське право: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Харків: Одіссей, 2012. 640 с.
7. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
8. Поляков Б.М. Право неспроможності (банкрутства) в Україні: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Ін Юре, 2011. 560 с.
9. Джунь В.В. Теоретико-прикладні проблеми реформування законодавства України про банкрутство. URL: https://mydisser.com/en/avtoref/view/16495.html (дата звернення: 09.05.2018).
10. Пригуза П.Д. Проблеми предмету регулювання відносин неспроможності та банкрутства в Україні. URL: https://ks.arbitr.gov.ua/sud5024/8/8/726 (дата звернення: 05.05.2018).
11. Бутирський А.А. Заходи щодо відновлення платоспроможності боржника як шлях подолання банкрутства: монографія. Чернівці: Книги-XXI, 2008. 180 с.
12. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Петришин О.В. Загальна теорія держави і права. URL: http://radnuk.info/pidrychnuku/teoriua-prava/38-tsvik/198-2009-11-09-19-54-54.html (дата звернення: 05.05.2018).
13. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом: Закон України від 14 травня 1992 р. № 2342-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 31. Ст. 440.
14. Скакун О.Ф. теорія держави і права: підручник. 4-те вид. доп. і перероб. Київ: Алерта, 2013. 524 с.
15. Бутирська І.А. правовий статус учасників справи про банкрутство: монографія. Чернівці: Технодрук, 2017. 184 с.